

De arbeidsmarkt voor leerkrachten in het voortgezet onderwijs

Het is momenteel met de werkgelegenheid in het voortgezet onderwijs somber gesteld. In de toekomst zal de werkloosheid onder leerkrachten zelfs nog toenemen. Dit blijkt uit een simulatiemodel waarover in dit artikel verslag gedaan wordt. De auteurs hebben de arbeidsmarkt voor leraren tot het jaar 2000 in kaart gebracht. De vraag naar leerkrachten neemt af, terwijl het aanbod stabiel blijft. Per studierichting zijn er evenwel grote verschillen. De schrijvers concluderen dat de voorgenomen capaciteitsreductie bij de universitaire en nieuwe lerarenopleidingen onvoldoende zoden aan de dijk zet om de werkloosheid substantieel terug te dringen. Aanvullende maatregelen zijn daarvoor noodzakelijk. Zo zouden bij voorbeeld ook de MO-opleidingen moeten inkrimpen. Verder zouden arbeidsduurverkorting, een strenge selectie en een adequate beroepskeuzevoorlichting wellicht soelaas kunnen bieden.

DRS. G. DEN BROEDER – DRS. J. DE VOOGD*

De arbeidsmarkt voor leerkrachten in het voortgezet onderwijs (vo) wordt gekenmerkt door een vergaande specialisatie in vakken en bevoegdheden, zodat er, eerder dan in het basisonderwijs, tegelijkertijd tekorten en overschotten aan leerkrachten kunnen bestaan. Voor de komende jaren is evenwel de *sterke daling van het leerlingenaantal*, die na het basisonderwijs uiteraard ook het voortgezet onderwijs treft, van overheersend belang. Deze daling is het directe gevolg van de demografische ontwikkeling, waarbij het aantal personen in de jonge leeftijdscategorie daalt. De teruggang in de vraag naar leerkrachten zal vrijwel navenant zijn, aangezien een beperking van de klassegrootte niet te verwachten is. De laatste prognose van het Nederlands Economisch Instituut (NEI) laat een teruggang in de vraag naar leerkrachten in het vo zien van 101.000 arbeidsjaren in 1983 tot 75.000 arbeidsjaren in het jaar 2000.

Een dergelijke teruggang is te groot om door natuurlijk verloop te kunnen worden opgevangen. Wel zal de stijgende tendens in het aanbod van leerkrachten langzamerhand kunnen veranderen in een dalende, maar desondanks moet rekening worden gehouden met een toename van de werkloosheid onder leerkrachten in het vo van 9.000 tot 30.000 à 40.000 in 2000 (gemeten in arbeidsjaren). Deze ontwikkeling kan men op verschillende wijze trachten tegen te gaan. Te denken valt aan:

- een verdergaande arbeidstijdverkorting;
- een verkleining van de klassegrootte;
- herscholing van werkloze leerkrachten;
- het inzetten van extra (werkloze) leerkrachten voor speciale taken (zoals in het WPO-programma);
- het beperken van de capaciteit van lerarenopleidingen;
- het bevorderen van het kiezen van een ander beroep ook al bezit men een akte.

Recent is onderzoek verricht 1) naar de gevolgen van het *beperken van de capaciteit* van enkele lerarenopleidingen, te weten de tweede fase universitaire lerarenopleiding (ULO), die overigens nog van start moet gaan, en de zogenoemde nieuwe lerarenopleiding (NLO). Bij een drastische ingreep in de arbeidsmarktontwikkeling voor

leerkrachten is echter, gezien de bestaande specialisatie, voorzichtigheid geboden. De werkloosheid onder leerkrachten is immers, mede afhankelijk van de belangstelling van leerlingen en van (potentiële) leerkrachten, niet voor alle richtingen even hoog. Een differentiatie van de maatregel naar richting – bij voorbeeld door de opleidingscapaciteit voor leraren economie niet te beperken – is dan noodzakelijk.

Het model dat door ons wordt gehanteerd ter berekening van de prognoses en beleidsvarianten, kent een onderscheid naar 11 niveaus (diverse niveaus van eerste-, tweede-, en derdegraads 2) leerkrachten alsmede onbevoegden) die hiërarchisch zijn geordend, en naar 16 richtingen waarvoor geen hiërarchische volgorde geldt. Het prognosemodel 'Tease' bestaat uit een viertal submodellen, die achtereenvolgens de volgende onderwerpen behandelen:

- de vraag naar leerkrachten in het vo;
- de geslaagden aan lerarenopleidingen;
- het aanbod van leerkrachten voor het vo;

* De auteurs zijn medewerkers van de afdeling Arbeidsmarkt van het Nederlands Economisch Instituut. Dit artikel is een ingekorte versie van een paper gepresenteerd op de Onderwijsresearchdagen, mei 1986.

1) J. de Voogd, G. den Broeder en J.H. Stijnen, *De capaciteit van de universitaire en de nieuwe lerarenopleidingen*, Tease-85, NEI, Rotterdam, maart 1986. Sinds 1980 verricht het NEI kwantitatief onderzoek naar de arbeidsmarkt voor leerkrachten in het voortgezet onderwijs, in opdracht van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Dit project is bekend onder de naam Tease (Teachers in Secondary Education). Diverse malen zijn prognoses opgesteld voor de toekomstige arbeidsmarktsituatie voor leerkrachten in het vo, de laatste keer tot en met het jaar 2000. Met het model, dat in het kader van dit project is ontwikkeld, kunnen behalve prognoses ook beleidsvarianten worden doorgerekend.

2) Het onderscheid tussen 2e en 3e graads leerkrachten is in het model nog gehandhaafd, hoewel dit formeel is vervallen, ten einde beter te kunnen aansluiten bij de historische gegevens.

- de allocatie van vraag en aanbod, resulterend in werkgelegenheid en werkloosheid 3).

De prognose van de vraag en van het aantal geslaagden geschiedt onafhankelijk, terwijl de laatste twee onderdelen, waarvoor vraag en geslaagden als gegeven gelden, elkaar van jaar tot jaar beïnvloeden. In het model, dat voor de aanbodzijde een stromenmodel is, zijn alle overgangscoëfficiënten gedifferentieerd naar niveau en richting en gebaseerd op de uit het verleden bekende gegevens. Hierdoor zijn wij in staat, ook voor de toekomst bij de te verwachten ontwikkelingen dit onderscheid te blijven maken. In het kader van het laatstgehouden onderzoek naar de gevolgen van de capaciteitsreductie bij de ULO en de NLO is het onderscheid naar richting voor onderdelen van het model nog verfijnd.

De vraag naar leerkrachten

Volgens de laatste prognose zal de totale vraag dalen van 101.000 arbeidsjaren in 1983 tot 75.000 arbeidsjaren in 2000, een daling van 26%. Per sector en schoolsoort zijn er verschillen. De vraag in het deeltijdonderwijs, dat slechts ca. 8% van het totaal uitmaakt, zal minder sterk dalen dan in het voltijdonderwijs. Verder is er sprake van een faseverschil tussen verschillende schoolsoorten, samenhangend met de leeftijd van de leerlingen: in de lagere schoolsoorten wordt de demografische ontwikkeling (daling van het aantal geboren destijds) eerder merkbaar dan in de hogere schoolsoorten. De sterkste dalingen zijn te verwachten in het LBO: 39% tot 2000, waarvan bij LHNO (voltijd) 66%, het IHNO 65%, het LEAO/LMO 42% en het LTO 35%. Betrekkelijk weinig arbeidsplaatsenverlies of zelfs groei is te verwachten in het ILO (-1%), LAO (-12%), KMBO (voltijd) (40%), MAO (-15%), HAO (4%), HEAO/HMO (12%), HTO (1%) en KUO (4%). Er zijn faseverschillen in de vraagveranderingen: de daling begint het laatst (ongeveer in 1991) in het HBO. Dat de daling in het HBO en het MBO minder is dan in de rest van het voortgezet onderwijs heeft ook te maken met een nog enigszins toenemende onderwijsparticipatie. In tabel 1 zijn enkele gegevens vermeld.

Tabel 1. De vraag naar leerkrachten per sector (arbeidsvolume), 1983 en 2000

Voltijd	1983	2000	2000 t.o.v. 1983 in %	Deeltijd	1983	2000	2000 t.o.v. 1983 in %
AVO-1	15.647	12.244	78,3	AVO	1.596	1.458	91,4
AVO-2	6.117	4.956	81,0	LBO	1.808	1.258	69,6
AVO-3	20.430	15.038	73,6	MBO	997	1.111	111,4
AVO totaal	42.194	32.238	76,4	HBO	2.070	1.801	87,0
LBO	26.386	15.867	60,1	VORM + PO	1.654	1.226	74,1
MBO	13.403	10.933	81,6				
HBO	10.331	9.102	88,1				
				Totaal (voltijd+ deeltijd)	100.860	74.994	74,4

Versillen in vraagontwikkelingen tussen schoolsoorten van een zelfde sector ontstaan vrijwel volledig door veranderingen in de schoolsoortkeuze bij de leerlingen. De vraag/leerling-verhoudingen zijn bij de meeste schoolsoorten zo stabiel dat deze van weinig invloed zijn op de vraagontwikkeling. Wel hebben de in 1983 doorgevoerde bezuinigingsmaatregelen deze verhouding aangetast. Naar schatting zijn in 1983 ongeveer 1500 arbeidsplaatsen verloren gegaan door de bezuinigingsmaatregelen, waarvan ongeveer 1200 in het AVO en ongeveer 300 in het beroepsonderwijs 4).

Het aanbod van leerkrachten

De ontwikkeling van het aanbod van leerkrachten is sterk afhankelijk van het aantal geslaagden aan de opleidingen en de kans op werk in het voortgezet onderwijs. Het is mogelijk dat ook de belangstelling voor een opleiding die tot lesbevoegdheid leidt afhankelijk is van de arbeidsmarktsituatie. Dit zal vooral voor specifieke lerarenopleidingen gelden. Een dergelijk verband is echter niet in de van derden verkregen cijfers verdisconteerd, behalve voor zover dit al tot uitdrukking kwam in de waargenomen trend van de laatste jaren. Desondanks daalt het aantal geslaagden van 70.000 tot 36.000 personen per jaar. Deze halvering van het aantal geslaagden wordt uiteraard sterk beïnvloed door het verdwijnen van het kandidaatsexamen en de pedagogische academie (de PABO geeft geen bevoegdheid meer voor het voortgezet onderwijs). Uiteindelijk blijkt, als we alleen naar de *abituriënten* kijken - degenen, die zich na hun opleiding onmiddellijk als leerkracht aanbieden - een forse daling in de belangstelling voor het leraarschap, zij het vooral bij mannen. In het jaar 2000 is het aantal zich aanbiedende abituriënten nog slechts 64% van het aantal in 1983, een daling van 2.400 tot 1.500. Opvallend daarbij is echter dat het aantal eerstegraads abituriënten nauwelijks afneemt (tot 96%), terwijl daar een grote afname van het aantal derdegraads abituriënten tot (66%) en het aantal tweedegraads abituriënten (tot 44%, inclusief kandidaats) tegenover staat.

Ondanks de daling van het aantal abituriënten neemt overigens het potentiële aanbod van leerkrachten nog steeds toe. Op den duur is namelijk de overige instroom - vanuit andere beroepen, dienstplicht, huishoudens - aanmerkelijk groter dan van abituriënten.

Tegenover de instroom van abituriënten en het vanuit latente aanbod staat de uitstroom van werkende en vooral van werkloze leerkrachten. Van de werkende leerkrachten vertrekt tegen 2000 nog maar 3% per jaar (was 4,5%). Het percentage daalt, omdat onderwijzers en onbevoegden, waar de procentuele uitstroom relatief hoog ligt, langzaam maar zeker uit het bestand verdwijnen. Van de werkloze leerkrachten trekt jaarlijks echter meer dan de helft zich terug of vindt werk in andere beroepen. Omdat volgens de prognose het werkloosheidspercentage onder leerkrachten desondanks zal stijgen, zal de totale uitstroom toenemen. Deze jaarlijkse uitstroom is in 2000 meer dan verdubbeld. Dit wordt echter gecompenseerd door de groeiende instroom vanuit het latente aanbod. Het resultaat is dat vanaf 1987 het reële aanbod van mannelijke leerkrachten, evenals de vraag naar leerkrachten, een dalende tendens vertoont. Het aanbod van vrouwelijke leerkrachten blijft echter stijgen. Het totale reële aanbod blijft daardoor tamelijk stabiel (110.000 à 115.000 arbeidsjaren) - dat wil zeggen qua omvang, want qua samenstelling vinden er via de verhoogde in- en uitstroom sterke wisselingen plaats. Een gelijkblijvend aanbod betekent bij een dalende vraag echter een grote toename van de werkloosheid onder leerkrachten, en wel van 9.000 in 1983 tot 38.000 (op 75.000 werkenden!) in het jaar 2000.

Hierbij moet nog opgemerkt worden dat een groot deel van de dalende werkgelegenheid resulteert in het verdwijnen van onderwijzers en onbevoegden van de arbeidsmarkt. Verder vertoont de werkloosheid een steeds scherper beeld ten nadele van vrouwelijke leerkrachten, hoewel de werkgelegenheid van vrouwen minder daalt dan van mannelijke leerkrachten. De toename van de werkloosheid geldt voor alle niveaus en richtingen, maar de situatie blijft *relatief gunstig* voor eerstegraders en voor de richtin-

3) Bij gebrek aan nauwkeurige gegevens zijn geen vacatures onderscheiden.

4) Met het instellen van het tijdelijke WPO-programma (voor de jaren 1985 en 1986) is overigens geen rekening gehouden omdat niet tevoren kon worden vastgesteld hoe de daaruit resulterende vraagverhoging over de schoolsoorten zou worden verdeeld. In totaal - met inbegrip van het basisonderwijs - betrof het WPO-programma 8.400 tijdelijke banen, zij het niet uitsluitend voltijdbanen.

Tabel 2. De arbeidsmarktsituatie van leerkrachten (arbeidsvolume x 1.000)

	Mannen				Vrouwen			
	Werkgelegenheid		Werkloosheid		Werkgelegenheid		Werkloosheid	
	1983	2000	1983	2000	1983	2000	1983	2000
1e-graads	31,4	25,6	1,5	7,6	6,5	7,3	0,8	4,4
2e-graads	18,9	16,1	1,8	8,9	7,3	6,9	1,5	4,4
3e-graads	24,4	13,3	1,0	3,2	6,8	3,6	1,0	2,7
Onbevoegden	4,0	1,5	1,0	1,7	1,6	0,6	0,6	0,7
Totaal	78,7	56,5	5,3	21,4	22,2	18,5	3,9	17,0
Klassiek	0,6	0,5	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,0
Nederlands	4,6	3,4	0,4	1,7	1,8	2,2	0,3	2,2
Frans	1,4	0,8	0,1	0,3	1,1	1,3	0,2	0,9
Engels	3,6	2,4	0,2	1,2	1,7	1,7	0,2	1,2
Duits	2,8	2,0	0,2	0,7	0,8	0,7	0,1	0,5
Overige levende talen	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3
Exact	13,2	10,6	0,7	3,2	1,2	1,6	0,2	1,3
Sociaal/cultureel	9,1	5,4	0,9	3,6	2,1	1,7	0,3	1,2
Economisch/administratief	3,6	4,0	0,1	0,7	0,7	1,2	0,0	0,2
Expressief	9,8	6,1	1,1	3,7	3,8	2,1	1,2	5,1
Technisch	8,7	11,4	0,2	2,5	0,5	0,3	0,1	0,1
Huishoudelijk/soc.ped.	1,3	1,1	0,2	1,0	3,5	3,0	0,4	2,7
Agrarisch	1,6	1,9	0,0	0,3	0,7	1,1	0,0	0,2
Nautisch	0,3	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Overig	14,0	5,0	0,3	0,7	2,4	0,7	0,2	0,4

gen 'klassieke talen', 'economisch-administratief', 'technisch', 'agrarisch' en in mindere mate 'exact'. In de richtingen 'technisch' en 'economisch-administratief' neemt de werkgelegenheid nog toe. In tabel 2 is de werkgelegenheidssituatie weergegeven.

Capaciteitsbeperking van de ULO en de NLO

Bij het opstellen van de beleidsvarianten is uitgegaan van een effectuering van de capaciteitsreductie met ingang van het schooljaar 1986/1987. Vanwege het verschil in studieduur betekent dit, dat het aantal geslaagden aan deze opleidingen van de ULO in 1987 en voor de NLO pas in 1991 een daling te zien geeft ten opzichte van de basisprognose. Aangenomen is dat de capaciteitsreductie in de toekomst wordt volgehouden, zodat het verschil met de basisprognose van jaar tot jaar groter wordt. Behalve naar het onmiddellijke effect is daarom ook gekeken naar het effect van de capaciteitsreductie na een aantal jaren, te weten in 1992 (ULO) en in 1996 (NLO).

In een variant is gesimuleerd welke de gevolgen zullen zijn van een vermindering van 40% van het aantal behaalde akten vanaf 1991 tot 1996 in de NLO en van 50% vanaf 1987 in de ULO ten opzichte van de basisvariant (zie tabel 3). In deze simulatievariant is aangenomen dat de reductie voor elke studierichting geldt en evenredig over beide geslachten is verdeeld. Een tweede simulatievariant, waarbij studierichtingen waar zich thans tekorten voordoen worden uitgezonderd van capaciteitsreductie, blijft hier buiten beschouwing.

We gaan nu eerst in op de gevolgen van een enige jaren volgehouden capaciteitsreductie van de ULO. In de basisvariant, gebaseerd op de vermoedelijke belangstelling, loopt het aantal geslaagden (behaalde akten) voor de ULO in de periode 1987 - 1992 van 629 tot 1267,5. Stel dat het aantal te behalen akten ULO van 1987 t/m 1991 met 3.241 wordt verminderd. Dit leidt tot een lagere werkgelegenheid van academisch gevormden (oude stijl + ULO) van 5% in 1992 en een werkloosheid die 4% lager is. Aangezien beide grootheden kleiner worden daalt het werkloosheidspercentage slechts van 20% naar 19%. In de laatste kolom staat de verhouding tussen de werkloosheidsvermindering en de vermindering van het - cumulatief over de jaren 1987 t/m 1992 - behaalde aantal akten vermeld. Deze blijkt slechts 0,152 te bedragen. De vermindering in het aantal behaalde akten leidt niet in dezelfde mate tot werk-

loosheidsvermindering. Dit komt omdat - naar is aangenomen - niet elke ULO-abituuriënt zich als nieuwe leerkracht zal aanbieden, hetzij omdat hij reeds als leerkracht werkzaam was hetzij omdat hij uiteindelijk toch een ander beroep verkiest en omdat degenen die zich als leerkracht aanbieden, geen volledige baan krijgen. Verder is het zo dat in de overgangperiode tot 1990 zich nog abituuriënten WO-oude stijl aanbieden, die buiten de capaciteitsreductie zijn gehouden en ten slotte treden er 'encouraged-worker'-effecten op.

Per studierichting zijn er verschillen die niet direct kunnen worden verklaard. Naar het zich laat aanzien zijn de effecten het grootst bij Nederlands, filosofie, natuurkunde en theologie. Naast de effecten op grootheden van de eigen categorie (WO-opgeleiden) kunnen er ook effecten optreden op andere categorieën van leerkrachten. Uiteraard gaat bij de meeste andere niveaus de werkgelegenheid omhoog: er is immers van uitgegaan dat de vraag gelijk blijft. De vermindering van de werkgelegenheid WO in 1992 (van 740 arbeidsjaren) ten opzichte van de basisvariant wordt voor ongeveer 560 arbeidsjaren overgenomen door andere eerstegraads, voornamelijk uit de restcategorie die voor een groot deel bestaat uit academici met alleen een eerste-fase-opleiding. Het substitutie-effect dat optreedt heeft dus tot gevolg dat de werkloosheid van andere niveaus ook enigszins daalt (gemiddeld met 4%). Totaal resulteert een daling van ruim 1.400 arbeidsjaren indien het aantal akten met ruim 4.000 is verminderd.

Dezelfde gegevens als zojuist voor de ULO voor het jaar 1992 zijn besproken, presenteren we nu in tabel 4 voor tweedegraads NLO-ers voor het jaar 1996. Allereerst zij nog gewezen op de instroom van studenten in de NLO. Voor het totaal is deze door derden (Rhobos) voorspeld. Wij hebben de verdeling naar studierichting aangebracht en tevens een correctie aangebracht voor de overschatting van de instroom voor het eerste prognosejaar 1984. Inmiddels is gebleken dat de instroom voor het jaar 1985 met 10% is overschat, zonder dat wij daarmee rekening konden houden. De instroomvermindering van 25% in twee jaren is zeer waarschijnlijk toe te schrijven aan de recent sterk verslechterde arbeidsmarktsituatie voor leerkrachten. Als we geen rekening houden met een verdere reactie zou de instroom tot 1990 een lichte stijging (tot bijna 7.500 studenten) kunnen ondergaan. Op grond van de ontwikkelingen uit het verleden zou ook de toekomstige

5) Deze aantallen zijn met ruim 100 te verminderen in verband met het feit dat sommige studierichtingen (agrarisch, medisch) afvallen.

Tabel 3. De over de periode 1987-1992 gecumuleerde effecten van vermindering van het aantal te behalen akten ULO

Studierichting	Basisvariant 0			$\Sigma \Delta$ DIP	Simulatievariant 1			$\frac{U_0 - U_1}{\Sigma \Delta$ DIP
	L_0	U_0	U_0 / S_0		L_1	U_1	U_1 / S_1	
Klassieke talen	644	46	0,067	65	611	39	0,061	0,108
Nederlands	1.371	788	0,365	398	1.286	694	0,351	0,236
Frans	803	203	0,202	352	688	159	0,188	0,125
Engels	1.105	367	0,249	373	970	298	0,235	0,185
Duits	698	274	0,282	132	674	247	0,268	0,203
Wiskunde	1.502	197	0,116	110	1.462	180	0,110	0,155
Natuurkunde	1.892	139	0,068	93	1.849	113	0,056	0,280
Scheikunde	1.343	151	0,101	93	1.308	138	0,095	0,140
Biologie	1.102	388	0,260	213	1.050	345	0,247	0,202
Godsdienst	233	202	0,464	54	225	185	0,451	0,315
Geschiedenis	648	388	0,375	430	628	355	0,361	0,077
Aardrijkskunde	637	188	0,228	148	618	172	0,217	0,108
Maatschappijleer	607	111	0,155	88	584	102	0,149	0,102
Economie	1.870	57	0,030	227	1.845	53	0,028	0,018
Totaal universitair opgeleide leerkrachten a)	17.308	4.382	0,202	3.241	16.564	3.889	0,190	0,152

a) Inclusief andere - hier niet vermelde - studierichtingen.

Verklaring der tekens:

L = de werkgelegenheid, in arbeidsjaren.

U = de werkloosheid, in arbeidsjaren.

S = het reële aanbod in arbeidsjaren.

$\Sigma \Delta$ DIP = het verschil in het aantal behaalde akten ULO tussen de basisvariant en simulatievariant in de onderzoeksperiode.

Tabel 4. De over de periode 1991-1996 gecumuleerde effecten van vermindering van het aantal te behalen akten NLO-2

Studierichting	Basisvariant 0			$\Sigma \Delta$ DIP	Simulatievariant 1			$\frac{U_0 - U_1}{\Sigma \Delta$ DIP
	L_0	U_0	U_0 / S_0		L_1	U_1	U_1 / S_1	
Nederlands	822	1.248	0,603	535	757	1.065	0,585	0,342
Frans	317	402	0,559	208	291	340	0,539	0,298
Engels	745	875	0,540	431	678	743	0,523	0,306
Duits	374	398	0,516	171	350	345	0,496	0,310
Wiskunde	777	494	0,389	308	728	432	0,372	0,201
Natuurkunde	302	197	0,395	131	289	175	0,376	0,168
Scheikunde	170	165	0,493	45	161	143	0,470	0,489
Biologie	351	905	0,721	286	322	771	0,705	0,469
Geschiedenis	470	750	0,615	336	435	643	0,596	0,318
Aardrijkskunde	518	659	0,560	279	481	565	0,540	0,337
Maatschappijleer	7	0	0,000	40	6	0	0,000	0,000
Economie-I	619	151	0,196	217	540	120	0,182	0,143
Economie-II	226	36	0,137	48	201	29	0,126	0,146
Textiele werkvormen	323	1.167	0,783	256	279	937	0,771	0,898
Handvaardigheid	432	890	0,673	455	377	718	0,666	0,378
Tekenen	406	956	0,702	559	355	773	0,685	0,327
Huishoudkunde	531	487	0,478	170	490	417	0,460	0,412
Gezondheidskunde	417	469	0,529	189	385	402	0,511	0,354
Omgangskunde	98	277	0,739	92	90	238	0,627	0,424
NLO totaal a)	8.123	10.525	0,564	4.773	7.430	8.852	0,544	0,351

a) Inclusief enkele hier niet vermelde studierichtingen.

Verklaring der tekens zie tabel 3.

verdeling van de instroom over de studierichtingen vrij stabiel mogen worden geacht.

Door capaciteitsreductie daalt de werkgelegenheid van afgestudeerden NLO-2 in 1996 met bijna 9%, de werkloosheid met 16% en het werkloosheidspercentage met slechts 2 procentpunten. De verhouding tussen de werkloosheidsvermindering en de reductie van het aantal behaalde akten bedraagt 0,359. Dit cijfer is hoger dan bij de ULO in 1992. Er zij echter aangetekend dat uitgegaan is van voortgaande capaciteitsvermindering van de ULO na 1991.

Als gevolg van de verminderende concurrentie neemt de werkgelegenheid van andere tweede- en derdegraads leerkrachten toe. De totale werkloosheid daalt zodoende met 9%, dit is eveneens 2 procentpunten.

Besluit

Capaciteitsreductie bij alleen de ULO en de NLO is

slechts in beperkte mate effectief om de werkloosheid te reduceren. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat een deel van het nieuw gevormde aanbod niet uit deze opleidingen afkomstig is. Zo maakten in 1980 de WO- en ULO abiturienten slechts 39% van dit nieuwe aanbod uit, naar verwachting oplopend tot 56% in 1996. Wil men tot capaciteitsreductie overgaan, dan zullen ook andere opleidingen voor een bevoegdheid daarin moeten worden betrokken. Voor de MO-opleidingen heeft minister Deetman dit al aangekondigd. Of dit voldoende zal zijn is echter de vraag.

Ook al zou de overheid er in slagen de instroom in allerlei andere opleidingen die eveneens opleiden voor een akte te reduceren, dan nog moet gerekend worden op beperkte effecten op de werkloosheid op lange termijn. Dit hangt samen met het gegeven dat de abiturienten van aktenopleidingen, zelfs die van typische lerarenopleidingen, zich niet steeds als leraar en niet steeds voor een volledige baan aanbieden. Bovendien treden 'encouraged-worker'-effecten op als de werkloosheidsgroei vermindert. Men zal

(Vervolg op blz. 1228)